

Թուլթեանց ։ Վանդի Թարախք մարմնոյ , որք պարտին քրտամբք վարիլ յարտաքս , յորժամ արգելեալ լինին ՚ի մարմնի , ապակոնին հիւթք մարմնոյ , յորմէ պատճառի յօդացաւու թիւն , ջերմն , հարբսւղիս և այլ պէտպէս ակտոր , զոր միայն կրթուլ թեամբ հը նար է փարատել ։

Հեղինակ մի , ՚ի գեղեցիկ բանախօսութեան իւրում ՚ի վերայ առողջութեան , ասէ , ամենայն փոխորք , փտտառողջք և պէտպէս ցաւադարք առ ՚ի բժշկիլ , պարտին զմասն ժամանակի իւրեանց ՚ի կիր առնուլ կրթութեամբ ։ Բայց ես ոչ միայն ցփտիտս , ցփտտառողջս և ցցաւադարս , այլ և առհասարակ ամենեցուն ասեմ , որք ոչ ունին բը նական զկրթութիւն , այսինքն՝ ուսումնական անձինք , նստողական արուեստաւորք , կրպակաւորք , և այլն . պարտին կարգաւ և առանց զանցաւութեան առնուլ զկրթութիւնն որ պէս զկերակուր ՚ի անունդ կենաց իւրեանց , և զայս հնար է ամենայն ումեք կատարել առանց խափածելոյ ըզգործ կամ զժամանակ իւրեանց ։ Ոչ ինչ այնչափ առաւել փնտս է առողջութեան , որչափ գարշ սովորութիւն ընդ երկար մնալոյ յանկողնի ՚ի ժամ առաւօտու , և այս գրեթէ հասարակ սովորութիւն է բնակչացն մեծամեծ քաղաքաց , յորոց բազումք հազիւ յառնեն ՚ի քնոյ նախ քան զուլթն կամ զինն ժամ առաւօտուն , որք են յատկապէս դասք տիկնանց , և այս իսկ ժամանակ է կրթութեան , յորում ստամոքսն դատարկ է և զօրութիւն մարմնոյն նորոգեալ ՚ի քնոյ ։ Ըյն զի առաւօտեան օգն պնդէ և կարողացուցանէ զջիւղն ։ Ըս այս օգնէ առաւօտեան լուղանալն ցուրտ ջրով կամ հեղով զայն ՚ի վերայ գլխոյ ։

Ըյսմ փնտաւար սովորութեան

մնալոյ յանկողնի ընդերկար , հնարէ փոխիլ ՚ի կարգաւոր ժամն , յորժամ յառնիցէ սք ՚ի քնոյ ՚ի վեց կամ յեօթն ժամու առաւօտուն , և ծախեսցէ զմի կամ զերկու ժամն հեծանելով ՚ի ձի , ձեմելով կամ պարապելով յայլ գործունեայ զբօսանս կամ ՚ի զբաղմունս արտաքոյ տանուր գտցէ զինքն առողջ , ուրախ և զուարթ ՚ի բոլոր օրն , ըստացի և ակտորժակ ուտելոյ և սլնդեսցի կազմութիւն մարմնոյն . ապայս հաճելի դրութիւն փութով եղիցի նմա մշտական սովորութիւն , և չիք ինչ որ կարէ պահպանել զառողջութիւն մարդոյ , քան զայս սովորութիւն փութով յառնելոյ ՚ի քնոյ և շարունակ կրթութեան ։

Պարապորդք ունին միշտ զգանգատ ստամոքսի , փքտցաւութեան , անմարսութեան , պակասութեան ակտորժակի , և այլն , որք ոչ այլով իւրեք բժշկին , եթէ ոչ կրթութեամբ ։

(Հարունակութիւն) ։

ՍՈՒՐԲ ՏԵՂԵԱՅ ԽՆԴԻՐԸ

(Հարունակութիւն , տես թիւ 8 ։)

« Զեր Վ սեմութեան հիմակ գըտնուած վանքին պարսպէն դուրս չէ Սար Լազուպայ վանքը , պատառիտանց Սրբազան Պատրիարքն . այս վանքս է որ կը ներկայացնէ ընդհանուր Հայոց ազգը , ուր այսօր Զեր Վ սեմութիւնն այցելութիւն ընելու բարեհաճեցաք , և եթէ կամք կ'ընէք , յօժարութեամբ կ'ընդունիմ զԶեր Վ սեմութիւնը պտրտցընելու աշխատութիւնը ։

«Ամենայն սիրով, և արդէն խօսի կ'ուզէի ըստ մը պարտիկ և իմանալ, ըստ Ասորին Վսեմութիւնն. այլ կը կարծէի որ սուրբ Քաղաքէս դուրս և բաւական ալ հեռի է. խի քանի որ այսօր ալ հոս կը գտնուիմք, աւելի լաւ կ'ըլլայ այսօր շրջադայիմք:

Եւ յաւելցուց Ն. Վսեմութիւնն, թէ՛ «Իստնապովմեր խնդրոյն վերջնական կերպիւ նոր եկած այս հրամանին ինչ պիտի ըսէք, և ինչ պատասխան պիտի տաք. խնդրեմ ժամ յառաջ տուէք Ձեր պատասխանն, որ ես ալ անոր համեմատ իմացնեմ ի. Գրան, վասն զի օրերը մօտիկցան:—

«Ես իմ կողմէս, ըստ Արքայան Պատրիարքն, վերջին պատասխանս արդէն տուած եմ Վսեմ. Վսեմ վաշտային և Վսեմ. Սիւնիֆէֆէնտիին այն ատեն, այն էր իմ վերջին և վերջնական պատասխանս. նոյնն է այսօր դարձեալ Ձեր Վսեմութեան տակը պատասխանս, և արդէն նոյն մարին վրայ էի եկած հրամանին համեմատ պատասխան մը դրել և բողոքել, թէ սուրբ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքը բոլոր իւր ազգովը մէկտեղ ոչ Տէրութեան գէմ գրած է, և ոչ ալ այդպէս վատ գրութիւն մը մտքէն անցուցած ունի. եթէ Իսրայէլիստամ Տէրութիւնը իր սիրելի հպատակ Հայոց ազգին այսքան դարերէ ՚ի վեր իր նախնեաց հրովարտականքով անկախ յայրոց քրիստոնէից կրկին վաւերացուցած ու շնորհած վստիքին սեպհականութեան իրաւունք այսօր ինչ կարելի է որ կամենայ օտար ազգաց ազգեցութեան տակ դնելով վրձայնել հակառակ այնքան հրովարտական միջոցաւ արուած իմիջապէսընէ և այլն. ապա թէ ոչ սուրբ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքը իւր ազգային իրաւունքները իւր ձեռքը գտնուած

հրովարտական համեմատ պաշտպանելովն, օտարաց ազգեցութեան տակ ձգել չուզելովն, իւր ազգին, իւր կրօնին, իւր ստացուածոց թշնամի եղող հիւրը իւր սեպհական սուրբ տանը մէջ չքնդուներովն, ոչ Տէրութեան հրամանը չքնդուեալ կ'ըլլայ և ոչ Տէրութեան կամոց հակառակ գործած. Իհա այս է Հայոց Պատրիարքին առաջին և վերջին պատասխանն, երբ որ ալ հարցնեն:

Այն տեսութենէս յետոյ երբ Ն. Վսեմութիւնն ոտք ելաւ բաժնուելու, Արքայան Պատրիարքն հետն ընկերանալով միատեղ իջան սուրբ Յակովբայ եկեղեցին. այլ երբ տեսաւ Նորին Վսեմութիւնն այն հրաշալի տաճարն, երբ անոր հոյսկապ եւ վաղեմի շէնքը, սքանչելի նկարուած սուրբ պատկերները, մշտավաւ կանթեղները և ամեն կողմէն անոր մաքրութիւնն, սկսաւ մանրախոյզ հարցումներ ընել իւրաքանչիւր մասերու վրայ, ուսնց կը պատասխանէր Արքայան Պատրիարքը. այլ երբ եկան սուրբ Յակովբայ Գլխադրին հրաշակերտ սեղանին զիմացը, ըսաց Արքայան Պատրիարքն «Վսեմ, Տէր, ահա այս է այն Սիւնիֆէֆէնտի (սեղանը) որոյ վրայ Լատինք այսչափ յուզմունքներ կը հանեն:

Նորին Վսեմութիւնն ուշագրութեամբ լաւ մը նկատելէն յետոյ նոյն սեղանին շոքս կողմը, ըսաւ. «Ես տեղ Լատինաց պատկերը և կանթեղները որոնք են. և նոյն խորանին վրայ գրուած պատուական նկարուած միջոց մեծութեամբ պատկերը տեսնելով՝ գուցէ այս եղած ըլլայ ըսաւ Լատինաց պատկերը. քանի որ պատարագելու կուգան հոս տարին մի անգամ:—

«Ներեցէք, Վսեմ, Տէր, ըսաւ

Սրբազան Պատրիարքն . աստ | ատիւ նայ վերաբերեալ բնաւ . բան մը չդաւնուիր . Չեր Վսեմութեան բոլոր տեսածները թէ այս սուրբ Եկեղեցւոյ մէջ , թէ բոլոր վանուցոյ մէջ , շնորհիւ Սեծաղօր Օսմանեան Տէրութեան բոլորն ալ Հայոց ազգին կը վերաբերի և նորա սեպհական ստացուածներն են , որք իւրաքանչիւր անհատի կամաւոր արօք և ողորմութեամբ պահպանուած են . և մանաւանդ ինչ կրօնի է որ մեր սեպհական եկեղեցւոյն մէջ | ատինք պատկեր , կանթեղ և այլ բաներ ունենան :

Եւ խօսքերուն վրայ կարծես թէ Երրին Վսեմութիւնն զարմացեալ կը սքանչանար և չհաւատարու նշաններ ցուցնելով ըսաւ . « Հիմայ այս եկեղեցւոյ մէջ բնաւ բան մը չունին | ատինք : »

« Բնաւ , պատասխանեց Սրբազան Պատրիարքն , և ոչ անգամ կրնան ունենալ Հայոց սեպհականութե մէջ . վասն զի այլ է Բիշօփի-Բիշօ , այլ է սեպհականութիւն : »

« Եւրոպական | ատինք ինչպէս տարին մի անգամ պատարագելու կուգան հոս , բանի որ բան մը չունին և Բիշօփի-Բիշօ ըսաւ Երրին Վսեմութիւնն : »

« Երգէն անոնց պատարագելու թոյլատրութիւնն գթասիրտ Հայոց ազգին կողմանէ շնորհք մի էր , ըսաւ Սրբազան Պատրիարքն , ոչ թէ իրենց յատկացեալ իրաւունք . վասն որոյ միայն եկած օրերնին իրենց պատարագին վերաբերեալ զգեստ , սպաս , և այլն կը բերէին . և զկնի պատարագին անոնց ամենն ալ կը տանէին առանց բան մը մնալու հոս : »

« Եւրոպական | ատինք ինչպէս տարին մի անգամ պատարագելու կուգան հոս , բանի որ բան մը չունին և Բիշօփի-Բիշօ ըսաւ Երրին Վսեմութիւնն : »

Հիւր մը են , ուրեմն ինչպէս կրնան համարձակիլ ըսելու թէ Բիշօփի-Բիշօ այս վոնքին . այս ինչ իրարու անյարմար խօսքեր են : —

« Երբեք հիւր են , ըսաւ Սրբազան Պատրիարքն , և ոչ թէ միայն այս մեր եկեղեցւոյ մասին կ'ըսեմ , այլ և սուրբ Երուսաղէմի մէջ ևս իրրեւ հիւր ընդունած են Սալահատինի ժամանակէն 'ի վեր , որ սուրբ Քաղաքիս տիրապետէին զինի սակաւաթիւ Քրիստոնէական միայն թոյլատրած է իրենց մնացեալ խեղճ ազգայինքը խնամելու : »

« Ոյն այս Քրիստոնէական հիւրերուն Հայոց ազգը , բաց 'ի ուրիշ ըրած մարդասիրական բարիքներէ , զորս կը յիշատակեն նոյն ժամանակի պատմիչք , բարեմտութեամբ իրենց յատուկ սեպհական եղած երկու երեւելի եկեղեցիներուն մէջ տարին մի անգամ պատարագելու թոյլատրած են . թէ և իրենք ալ նոյն շնորհքին փոխարէն իրենց երկու եկեղեցեաց մէջ , այսինքն 'ի Վաղարէթ և 'ի Յսկ հանու Օսմանեց մեղ թոյլատրած են պատարագելու . այլ | ատինք իրենց ըրած շնորհքք քիչ ատենէն հետըհհետէ քիչ քիչ սեղմելով , վերջապէս Հայերը դուրս ըրած են . այժմ անոր նշոյլը միայն Եւրոպական Բիշօփի-Բիշօն ունի երթալ մնացեր է Հայոց ազգին . և ահա այժմ կարգը մեզի գալուն ոչ թէ առանց բանաւոր պատճառի , այլ իրաւամբ և արդարութեամբ մենք ալ մեր ըրած շնորհք վերջացուցինք ըսելով խօսքին վերջ տուաւ Սրբազան Պատրիարքն : »

Սուրբ Յակովբայ եկեղեցիէն ընկերութեամբ Սրբազան Պատրիարքին դուրս ելելով ամենայն սիրով բարեհաճեցաւ նորին Վսեմութիւնն սուրբ Երուսաղէմի ժամանակաւորաց վարժապետ

տուհնն և տպարանն եւս պտտելու և աչքէ անցնելու, և դոհ սրտով բաժնուեցաւ, խոտտանալով օր մի եւս Փրկչայ վանքը պտրտելու գալ:

Եւ հետեւեալ օրը Ս. Պատրիարքըն Սուլթանարուք պէյին հաղորդած հրամանին պատասխանն խորկեց՝ ինչպէս որ խոտացեր էր, որուն մէջ յառաջ բերելով որ ինքն իւր աղգային իրաւանցը նկատմամբ երբէք չկրնար իւր քմացը համեմատ չարժիլ, քանի որ նախ Աղգին ընդհանրութիւնը, յետոյ բարեխնամ՝ Տէրութիւնը յանձնած է իրեն, և թէ՛ այս խնդիրը բոլորովին կրօնական ըլլալով, Տէրութեան գլխացաւանք ըլլալու բան մը չկայ անոր մէջ, թէ և Պըրանչիսկեանք կ'աշխատին խնդրոյն քաղաքական կերպարանք տալ, որ եթէ իրենց նպատակին բոլորովին չհասնին ալ, գէթ մատամբ իւրիք մօտենան, բայց երբէք այդպէս միջոցներէ չը վախնալով միշտ կը խնդրեմ և կը թախանձեմ մեծազօր Տէրութենէս, որ ինչպէս իւր տուած հրովարտական մէջ նշանակուած մինչեւ ցարդ նոյն կրօնից աղատութեան շնորհքը վայելած են և կը վայելեն բոլոր Քրիստոնեայ ազգերը, դարձեալ խնամք տանին Հայոց այս արդար իրաւանց բռնաբարութիւն արդիւնքը. Դեպքի տեղեաց համար սահմանուած հրամանները, Հայոց միակ միութարութեան՝ սեպհական վանաց վրայ, ինչպէս որ կը փափաքին Պրանչիսկեանք՝ չդործադրուի, վասն զի այլ է տուրբ տեղեաց խնդիրը, և այլ իւրաքանչիւր ազգաց սեպհականութեան խնդիրը:

Եւ սոյն պատասխանին իմաստին համեմատ Վ սեմ, Սուլթանարուք պէյը թէ՛ ի Վ. Պօլիս առ Բ. Գուռն և թէ՛ ի Գամառլուս առ Վ սեմ, Վ ալի փաշայն հեռագրեց, և օրերը մօտիկ

ցած ըլլալով ակնադիւշ կըստաւէր որտառախանին, բայց և այնպէս Վատին նաց պատարագելու օրը՝ սպասուած հեռագրէն յառաջ կանխեց, ոյր վասն Վատինք արդէն ամենայն կերպիւ կազմ և պատրաստ էին գալու և օր մը միայն մնացած էր, ուստի իրենց թարգմանը իրկեցին սրբազան Պատրիարքէն հրաման առնելու համար, որ հետեւեալ օրը գան պատարագելու ըստ սովորութե: Իսկ ուրիշ տարի Վատինաց թարգմանը Հայոց վանաց թարգմանատուհն կուգար և թարգմանին իմաց կուտար իրենց Տեսչին ըրած խնդիրը, նա ալ Սրբազան Պատրիարք Հօր կ'իմացնէր Վատինաց հրաման ուղելը պատարագելու գալու համար, և ըստ հրամանի Սրբազան Պատրիարքին՝ Վատինաց թարգմանին կը հաղորդէր Սրբազան Պատրիարքի հրամանը Հայոց վանաց թարգմանը և ըստ այնմ գային Վատինք հետեւեալ օրը, Եւ այս անգամ Վատինաց թարգմանը ըստ պատուիրանաց իւրեանց Տեսչին (գուցէ աւելի պատիւ սեպելով, կամ պատուելով խաբել ուղելով ըստ իւրեանց բնաձիր բարուցն), կը խնդրէր որ Սրբազան Պատրիարքին ներկայանայ և նոյն տարուան հրամանը անկէց առնէ, զոր երբ իմացուց Հայոց թարգմանը Սրբազան Պատրիարքին՝ թէ այսպէս կը խնդրէ, «Շատ բարի, ըսաւ, թող գայ, և եթէ կ'ուղէ՝ իրենց Տեսուչին ալ հետը բերէ» Եւ Վատինաց թարգմանն Սրբազան Պատրիարքին ներկայացաւ, ամենայն սիրով ողջունելով զնա և ըստ օրինի պատուելէ զինի՝ հարցուց նաև իրենց Տեսչին զորպիսութեանէն և այլն: Եւ ապա Վատինաց թարգմանը ըստ իւրեանց տեսչին պատուիրանացն՝ նոր տարիներ և անդորր օրեր խաղաղութեամբ անցնել մտաւ:

Թեւէ զինի Նորին Սրբազնութե համար, ապա խնդրեց իրենց Տեսչին կողմէն որ Սրբազան Պատրիարքը հրաման տայ ինչպէս ամեն տարի, նոյն պէս հետեւեալ օրը սուրբ Փրկչայ վանքը գալու:

Իսկ նորին Սրբազնութիւնն պատասխանեց թէ՝ «Սեծապէս շնորհակալ եմ ձեր գերապայծառ Տեսչէն, նոյնպէս և ես կը բարեմաղթեմ շատ տարիներ խաղաղութեամբ խնդութեամբ անցնելու խաղաղ կենօք և երկար ամօք. իսկ ձեր Վերապայծառին ըրած խնդրոյն պատասխանելով կ'ըսեմ թէ՝ այդ գործը անցեալ տարիէն ի վեր ինձ համար բոլորովին լմնացած գործ մ'է, քանի որ անցեալ տարի սուրբ Յակովբե եկեղեցին գալու հրաման չտալու պարտաւորուած էինք և չտուինք ալ, և դուք ալ չեկաք, և գոյիք ալ չը պիտի կրնայի զձեզ ընդունել, ըսել է որ՝ ինչպէս հիմայ ալ յիշեցի, արդէն լրացած գործ մ'է մեզի համար. ձեզի համար ալ այդպէս պէտք էր ըլլալ:—

«Այ, ըսաւ Լատինաց Թարգմանը, այդ անցեալ տարուան եղածը Սուրբ Յակովբայ վանուց համար էր. մենք այսօր Չեր Սրբազնութենէ Կաթախայի տան համար, այսինքն՝ սուրբ Փրկչի եկեղեցւոյ համար հրաման կ'ուղենք գալու, ուր անցեալ տարի պատարագեցինք Չեր հրամանաւ:—

«Չեր անցեալ տարի ի սուրբ Փրկչի եկեղեցին պատարագելը, ըսաւ Սրբազան Պատրիարքն, մեր արգելումէն յառաջ ըլլալուն համար է. վասն զի մենք զձեզ երբ արգիլեցինք սուրբ Յակովբե գալէն, արդէն դուք երկու կամ երեք ամիս յառաջ ի սուրբ Փրկչի պատարագ ըրած էիք, և այն ատեն ալ զձեզ արգիլելու պատճառներն դեռ գիտելու կէտեր ունէր,

և տակաւին որոշուած չէր մեր կողմանէ, անոր համար սպասեցինք և ձեր սուրբ Յակովբայ տօնին օրը զձեզ արգիլեցինք. ուրեմն ձեր ըմբռնումը սուտ չէ, սխալ է:—

«Լոյսպէս չէ, ըսաւ Լատինաց Թարգմանն, այլ ըսել կ'ուզեմ որ սուրբ Փրկչի եկեղեցին զմեզ պաշտօնապէս արգիլած չէք. վասնորոյ կը խնդրէ մեր Տեսուչը գոնէ այն տեղը պատարագել Թոյլատրէք:

«Հիմայ հասկցայ, ըսաւ Սրբազան Պատրիարքն. ուրեմն ըսել կ'ուզէք որ պաշտօնապէս արգելուի կ'ուզէք. ահա այսօր Պրանչիսկեանները Հայոց սուրբ Փրկչի եկեղեցին գալէն ալ պաշտօնապէս արգիլեցի. երբէք հրաման չունիմ որ մեր սուրբ Փրկչայ եկեղեցին արարողութիւնն իր կատարելու համար գայ. հիմա միամտեցա՞ք. վերջին խօսքս առի՞ք:—

«Շատ բարի. ես Թարգման մի եմ, ըսաւ Լատինաց Թարգմանը, երկու կողմին համար. անոնց խօսքը՝ ձեզի. և ձեր խօսքը՝ անոնց Թարգմանելու, տանելու և բերելու, ինչպէս անոնց ըսածը Չեր Սրբազնութեան բերի, Չեր Սրբազնութեան ըսածներն ալ անոնց պիտի տանիմ. իմ պաշտօնիս սահմանը այսքան է. ասկից աւելի խօսելու ոչ կրնամ և ոչ ալ հրաման ունիմ:—

«Վանի որ ձեր պաշտօնը և պարտաւորութիւնը այդ է, ուրեմն ինձմէն ինչ որ պատասխան առիք, նոյնը առանց այլայլելու պէտք էք ձեր Պաշտպայծառին պատմել. Կաեւ սա ալ աւելցուցէք ըսելու ձեր Վերապայծառ Տեսչին, որ իրեն մարդիկները զսպէ, չըլլայ որ ինչպէս շատ ժամանակ պատահած է՝ դարձեալ այնպէս յեղափոխական պատրաստութիւններ ընեն. ես ոչ զէնք ունիմ և ոչ

զօրք իրենց յեղափոխական շարժում
ները արգելելու համար, միայն սա գի-
տեմ, որ առանց տան տիրող հրամա-
նը և հաճութիւնը առնելու՝ ով որ
այն արգելուած տան շեմին վրայ ոտք
կը կոխէ, յանցաւ որ է օրինաց առ-
ջեւ. ես գիտեմ ձեր Պրանչիսկեան
միաբանութեան բնութիւնը, այսքան
եղած անցած խօսքերը, քննութիւն
ները, արգելքները առ ոչինչ համա-
րելով հին դարերու մէջ ապրած կար-
ծելով թէ այնպէս մեր վրայադրու-
ածութիւնը յարձակելու ըլլան, ինչպէս վե-
րը ըսի, գիտցած ըլլան որ ես ալ ինչ որ
կարելի է պիտի ընեմ, գոնէ բոլոր
աշխարհի տարածելու իրենց նոյն ա-
րարքները ՚ի պատիւ նոցա : Այս ան զի
այս երկիրը տէր և թագաւոր, դա-
տաստան և դատաւոր, իրաւունք և
արդարութիւն ունի, փառք Տարերա-
րին. և դռները բաց, պաշտօնատար-
ները պատրաստ, թող հրամայեն,
տէրութեան ատեաններուն մէջ ի-
րաւամբ և արդարութեամբ հաստա-
տեն օրենց օրինաւոր իրաւունքը կամ
հրովարտակով կամ կայուածագրով.
Եթէ երբեք ունին, և կամ որ և իցէ
կերպիւ եթէ կարողացան իրաւունք
ստանալ կամ մեր սեպհականութեան
մէջ մաս մը ունենալ, այն ատեն ոչ թէ
մինչեւ ցարդ ինչպէս կու գային այն-
պէս իբրեւ շնորհք, այլ իբրեւ սեպ-
հական իրաւունք ճակատարաց թող
վայելեն : Ահա այս է իմ առաջին և
վերջին խօսքս. ուրեմն այժմ կրնաք
երթալ և իմ այս սողաբարութիւնս
ալ հետեւնիդ տանել : Եւ այսպէս ևլ
և գնաց Վասիկաց թարգմանն :

Արդ այսուրը կը տարածուի Պրան-
չիսկեան միաբանութեւն և ժողովրդաց
մէջ, ՚ի հարկէ ՚ի կրից յառաջացեալ
շատ բաներ կրնան ըլլալ ինչպէս բը-
նական է, և շատ անգամ խառնիճա-

ղանձ հասարակութիւնն շատ ան-
կարգ բաներ կրնայ ընել կամ գող-
մամբ և կամ վերջը չմտածելով կար-
ծելով թէ լուս կ'ընէ :

Այս միջոցին շատ մը սուտ ու սխալ
տարածայնութիւններ տարածուիլ ըս-
կան քաղաքիս մէջ իբր թէ պիտի յար-
ձակին եղեր Վատիք Հայոց վանուց
վրայ, պիտի զառնեն եղեր, և այլն
և այլն և այլն, որքան կրնաս նէ՝ հա-
ւատացիր. քանի որ տարածայնութիւն
շատ և նիւթն ալ ըստ ինքեան
մեծ և շատ ջուր կը վերցնէ :

Այս ատր վրայ անձամբ երթալով
Արքայան Պատրիարքն Սեթապու-
րուք Պէյին քով պատմեց նորին Վսե-
մութեան թէ՝ «Վատիկները դարձեալ
այս տարի եկան հրաման ուղերււ,
անկարելի ըլլալը անոնց հակեցուցի.
և պէտք եղած բաւական բաներ ալ
խօսեցայ. բայց և այնպէս Չեր Վսե-
մութեան եւս ահա լուր կուտամ.
քանի որ ես և բոլոր միաբանութիւ-
նըս ժողովրդովքս հանդերձ նաեւ
վանքերս Օսմանեան բարեխնամ Այս-
սեր հովանաւորութեան տակն եմք.
անոր ամենողորմած խնամոց կարօտ
եմք. և Չեր Վսեմութիւնը այսօր
նորին Վեհափառութեան պատկեր և
արթուն գործակատարն և Վ. Արու-
սաղէմի իշխողն էք, ինչպէս շատ ան-
գամ պատահած է, եթէ անկարգու-
թիւն մը ընեն Վատիկ իմ վանուցս
պատույն դէմ, որ ըսել է Վալիս և
Տէրութեանս պատիւն է, գիտցած
եղիք որ այն ատեն անպատճառ պի-
տի բողոքեմ բարեխնամ թագաւորիս
և այն ոչ թէ Վատիկաց բրած անկար-
գութեան համար իմ վանուցս պա-
ւայն դէմ, ոչ, այլ Չեր Վսեմութեան
վրայօք բողոքելու պիտի ստիպու իմ,
իմ վանուցս պատիւը որ Օսմանեան
բարեխնամ Տէրութեան կը վերաբե-

րի՛ չպաշտպանե ընուդ համար։ Բհա ես իմ պարօքս կատարելու համար անձամբ եկայ Ձեր Վսեմութեան լուր տուի։ Ձեզ կը մնայ Ձեր միակ և նուիրական պարօքը, այսինքն օրինաւոր հսկողութիւնը կատարել։ Վասն զի վաղուան օր մեզ ալ նոյն եկեղեցւոյն տօնն է, զկնի մեր արարողութիւնը կատարելոյ հոն, վանքին դուռը պիտի չլզպեմ և բանալիները մէջքս խօթելով Սուրբ Յակովբայ վանքը պիտի դամ, միայն երկու հոգի պահապան թողլով և անոնց պատուիրելով որ իրենք իրենցմէ ոչ ձայն հանեն երբեք և ոչ պատճառս տան որ և իցէ անկարգութեան, այլ եթէ Կրանչիսկեանք իրենք իրենցմէ դրդը ունալ յարձակին վանքին դուռը խորտակելու կամ յարձակումներ ընելու, իսկայն նոյն վանքին զանգակը հնչեցնեն որ մօտ է սուրբ Յակովբայ վանուցս, և երբ զանիկին ձայնը կը լըսենք, բոլոր միաբանու թեամբս պէտք է հասնիմք նոյն տեղը մեր անարգեալ արդար իրաւունքը պաշտպանելու, ալ ասկէց աւելի ուրիշ ըսելք մը չունիմ, մնացեալը Ձեր Վսեմութեան կը թողում իմաստասիրել, ու ըսաւ և վերջացուց Սրբազան Պատրիարքն իւր խօսքը։ Վսեմ, Սննթասարուք Պէյր շէնք գիտեր ինչէն ստիպեալ՝ բաւական յորդորելէ զկնի, որ Սրբազան Պատրիարքը թոյլատրէ Լատինաց, որ Լատինք իրենց արարողութիւնը կատարեն, և երբ տեսաւ որ Սրբազան Պատրիարքը զիջում չցուցնէր, և զայն համոզելը որ և իցէ կերպիւ անկարելի է, յաւելցուց ասել, թէ «Կարելի բան է արդեօք Օսմանեան բարեխնամ Տէրութեան հսկողութեան տակ եղած այսպէս երեւելի սուրբ քաղաքի մը մէջ առանց Տէրութեան գիտութեանը մեր հարազատ հպա-

տակաց սեպհական իրաւանց վրայ յարձակին Լատինք որ և իցէ իրենց կամքը կատարելու կարողանան մեծազօր Տէրութեան օրինաց դէմ, եթէ իրաւունք ունին, թող դատ վարեն տէրութեան ատեններուն մէջ, հաստատեն իրենց իրաւունքները, այն ատեն Տէրութիւնն կարող է իրենց իրաւունքը տեղը բերել, ապա թէ ոչ՝ այդպէս անկարգ շարժումներով ունեցած իրաւունքնին անգամ կը կորսնցնեն, և իրենց ունեցած ոգաւորւնին ալ կը կորուսուի։ —

«Մենք այդ խօսքը շատ անգամ ըսած ենք, ըսաւ Սրբազան պատրիարքը, այլ Կրանչիսկեանք այդպիսի օրինաւորութեան մօտիկ ընել չեն ուզեր, և ինչպէս շատ անգամ ասնելու է, այդպէս շարժումներ շատ ըրած են և համարէ թէ միշտ իրենց քով մնացած է շնորհիւ, . . . օրինակի համար հեռի շերթանք, ահաւասիկ սոյն սուրբ Փրկչայ վանուցս կից եղած մեր սեպհական գերեզմանատան վըրայ բացուած երկու դռներն յայտնի կը քարոզեն անոնց ըրած անիրաւութիւններն, ուր մեր արդար իրաւանց վրայ երկու դուռը մեկէն բացած են իրենց գերեզմանատան մէկ կողմը թագաւորական ճանապարհ կայ իբէն, նոյնպէս սուրբ Օննդեան այրին մէջ ձգուած կրակն, նոյն տեղէն Հայոց և Յունաց պատկերաց գողցուին, նոյն տեղը մեր եկեղեցիին մէջէն անցուղարձի համար իրաւանց դէմ բացուած դուռը, որով զմեզ միշտ ստից տակ առած են, նմանապէս Վառաանից այրին շէնքերը որ Տէրութենէ եկած հրամանին հակառակ են, նաեւ Գեթսեմանիի ձորին մէջ Վրիստոսի Տեառն մերոյ աղօթած տեղը որ երեք ազգաց Ռաբբիի է, պատքաշէլով իւրացուցած են։

Նորին Վսեմութիւն ըսաւ . «Վեռ ես նոյն Արանջիակեաններուն բնութեան և արարքներուն տեղեկութիւն չունիմ . քանի որ այդ այդպէս է , դուք հսկեցէք արթնութեամբ Ձեր կողմանէ երբեք պատճառ մի չտալով , և երբ այդպէս շարժումներու նշոյններ կը տեսնուին , շուտով ինձ լուր տուէք . ես իսկոյն հոն կը հասնիմ պէտք եղած մարդիկներովս առաջին առնելու :

«Վսեմափայլ Տէր , ըսաւ Սրբազան Պատրիարքը , երբ Վատինք այդպէս բան ընելու դիտաւորութիւն ունին , յանկարծ կը գործեն . այն ատեն իմ Ձեզ լուր տալս ինչ օգուտ կրնայ ընել , և մինչեւ Ձեր Վսեմութեան լուր հասնի և դուք գտնու աճապարէք , բանը բանէն կ'անցնի . Տէր իմ եթէ Տէրութեան հարազատ հպատակ Հայոց ազգին սեպհական արդար իրաւունքը , որ կերպիւ իւրիւր Վարեխնամ Տէրութեան իրաւունքն ըսել է , ըստ Տէրութեան օրինաց և պարտաւորութեանց պիտի պաշտպանէք ինչպէս կը վայելէ հաւատարիմ հպատակի մը , ահաւասիկ ժամանակն արդէն իսկ հասեալ է , վստահացուցէք զիս գոնէ Ձեր բերանացի խօսքովը , և եթէ չպիտի պաշտպանէք (ինչպէս ժամանակին Ձեր պաշտօնակցին մէկը ըսաւ ինձ , ասկէց աւելի բան մը չեմ կրնար ընել , դուն ալ գնա քեզի Տէր մի գտիր) նոյնպէս Ձեր Վսեմութիւնն ալ կրնաք ըսել յայտնապէս թէ Հայոց ազգին սեպհական և արդար իրաւունքը Արանջիակեան կրօնաւորներէն չարաչար յափշտակուած ատեն ես ձեր իրաւունքը երբեք չպիտի պաշտպանեմ , և պիտի թողում որ դուք ձեր թշնամւոյն ճիրաններուն մէջ ճզմուիք , թէ այս և թէ այն , ինձ կատարեալ խօսք

տուէք որ ես ալ գոնէ գիտնամ իմ հարազատ Տէրութեանս կողմէն իմ իրաւունքս պիտի պաշտպանուի թէ ոչ , անոր համեմատ գլխուս ծարր գլուխալու աշխատիմ :

«Ես ձեզի չեմ ըսեր , ըսաւ Նորին Վսեմութիւնն , թէ ձեր իրաւունքը չեմ պաշտպաներ , ձեր արդար և սեպհական իրաւունքները ինչպէս բոլոր հպատակաց՝ նոյնպէս կը պաշտպանեմ և պարտաւոր իսկ ալ եմ . բայց միայն սա կ'ուզեմ՝ որ ինչպէս Տէրութեան կողմէն , նոյնպէս ալ ձեր կողմէն , որ Տէրութեան հարազատ հպատակ և զուակ իսկ էք , երբեք պատճառ մի չտրուի այս գործին մէջ Արանջիակեաց գրգռման , երբ Տէրութիւնն և դուք առանց պատճառ մի տալու կը մնաք , այն ատեն երբ անոնց կողմէն յարձակում կամ որ և իցէ անկարգութիւններ , չկարծէք որ ես պիտի կայնիմ մնամ առանց բան մի ընելու . քաւ լիցի . ՚ի հարկէ Տէրութեան կանոնին համեմատ արդարապէս ինչ որ պէտք է , պիտի ընեմ , այլ գլխաւոր դիտաւորութիւնս սա տեղն է , որ Արանջիակեանք մեծազօր Տէրութեան սեպհական երկրին մէջ (ուր իրենք իբրեւ հիւր կը սեպուին) , Օսմանեան մեծազօր Տէրութեան հարազատ հպատակին վրայ ինչպէս պիտի յարձակին անոր սեպհական իրաւունքը յափշտակելու . թէ և դուք կ'ըսէք , և դրսէն ալ շատերը կը վկայեն անոնց արարքներուն վրայ , բայց ես միշտ տարակուսեալ եմ և չեմ կրնար հաւատալ , որ անոնք այդ աստիճան յանդգնութիւն գործելու համարձակին , եթէ ինչպէս որ դուք կ'ըսէք , այդպէս բան մի ընելու ըլլան , ըսել է որ Տէրութիւն ինչ է , չեն գիտեր , կամ ճանաչել իսկ չեն ուզեր և այլն :

«Վեռ Ձեր Վսեմութիւնը նոր ես

կած է, բնաւ Սրբազան Պատրիարքը, և իրաւունք ունիք թէ մեր և թէ դրսէն լսածներնուդ վրայ տարակուսիլ, բայց և այնպէս շատ չտեւեր, յորանչիսկեանք իրենց շնորհքը Ձեր Վսեմութե օրովն ալ 'ի հարկէ գործով պիտի յայանեն գոնէ մեզի սուտ չհանելու համար, Նստուծով կը յուսամ որ քիչ ատենէն կը տեսնէք, հիմայ մենք մեր առաջը եղած մեռելը լանք, հէմ լանք, հէմ երթանք ու ըսելով խօսքը վերջացնելով մնաք բարեաւ ըսաւ Նորին Վսեմութեանը, և բաժնուեցան իրարմէ :

Հոգեգալտեան օրը մեր սուրբ պատարագը և պաշտօնը մատուցանել զինի, Սրբազան Հայրը միայն երկու վարդապետ ձգելով սուրբ Փրկչայ վանուց որ հսկեն առանց ձայն հանելու, ինչպէս 'ի վեր անդր յիշուեցաւ, սուրբ Փրկչայ վանուց դուռը իր ձեռքը կը պէտքը և բանալիքը մէջքը խօթելով հանդերձ բոլոր միաբանութեամբ եկան սուրբ Յակովբայ վանքը, բայց և այնպէս թէ Սրբազան Պատրիարքը և թէ բոլոր միաբանութիւնը արթուն հսկողութեամբ կը դիտէին Նախնաց շարժմանը կամ արարքներուն վրայօք, թէ ինչ ընթացք պիտի բռնեն, նոյնպէս գէտալին կային սուրբ քաղաքիս համարէ թէ բոլոր բնակիչքն և հետաքրքրութեամբ երթեւեկս առնէին սուրբ Փրկչայ վանքին կողմերը, մանաւանդ թէ նոյն երեկոյին ինչպէս Յոյնք սովորութիւն ունին իրենց գերեզմանատան մէջ ժամերգութեան հանդէսը կատարելու, որ մեր գերեզմանատան կից է, սոյն պատճառաւ ևս քան զևս բազմութիւնը կը շատնար, նա մանաւանդ քանի որ մէջ տեղ սոյն այս հետաքրքրական պատճառն կար, այսինքն սուրբ Փրկչայ խնդիրը, 'ի հարկէ

բնականաբար շշուկներ ալ պակաս չէին անդ նոյն բազմութեան մէջ, ոյր վասն Վսեմափայլ Սուրբատարութե Պէյը կանխատեսութիւն ընելով թէ քանի որ բաւական բազմութիւն հաւաքուած է անդ, չըլլայ որ առնոց մէջ փոքր ինչ արտաքին անկարգութիւն մը պատահելով խնդիրը ընդարձակի, և ուրիշ կերպարանք առնէ, իր հսկողութիւնը դարձուց նոյն բազմութեան վրայ, որով և մեր սուրբ Փրկչայ վանուց վրայ : Օրը բոլորելով երեկոյ եղաւ, Նախնաց կողմէն երբէք 'նշող մ' անգամ չերեւեցաւ, և ինչպէս ալ կարելի էր անոնց այն անցած ժամանակներուն պէս շարժումներ ընել, քանի որ թէ Տէրութեան կողմէն և թէ Հայոց կողմէն այս քան օրինաւոր միջոցներ և հսկողութիւններ եղան, ոյր վասն տմենայն խաղաղութեամբ անցաւ այն օրը, թէ և հետեւեալ երկրորդ և երրորդ օրերն ալ բոլորովին անդգոյշ չմնաց նոյն տեղերը, ինչ և իցէ վերջացաւ ամենայն անգործութեամբ այս խնդիրը օրինաւոր և առանց տարաձայնութեան Հայոց արդար եւ սեպհական իրաւունքը իրեն կարգին պահուելով նախ շնորհիւ բարեխնամ Տէրութեան և ապա իր արթուն պաշտօնակալ Վսեմ, Սուրբատարութե Նշի Պէյին, ոյր վասն Նշի Պէյին մեծ շնորհակալութիւն ունիմք մեր վեհափառ Սուրբանէն որ այսպէս արթուն և խորախորհուրդ պաշտօնետներ իրկած է այս բոլոր Վերիտոնէից սիրելի եւ պաշտելի սուրբ Ներկին պահպանութիւն ընելու :

(Շարունակութիւն)

